

KAMILA BARANIECKA-OLSZEWSKA

Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Warszawa

Recenzja Kaarina Aitamurto i Ross Downing, red., *Germanic and Slavic Paganisms: Security Threats and Resiliency* [pol. Germańskie i słowiańskie pogaństwa: zagrożenia bezpieczeństwa i odporność], US: Bloomsbury, 2024, ss. 306.

Germanic and Slavic Paganisms to monografia zbiorowa traktująca przede wszystkim o nadinterpretacjach współczesnego pogaństwa i ich rzeczywistych skutkach w polityce. Zamyśl książki jest zaskakujący. Choć tytuł mówi o germańskich i słowiańskich pogaństwach, nie jest to opis religii, ale raczej wyrastających z nich inspiracji dla ekstremistycznych ideologii. Monografia jest więc osadzona w szeroko rozumianych studiach nad bezpieczeństwem, a autorzy reprezentują nie tylko środowisko akademickie, ale też instytucje zajmujące się bezpieczeństwem państwowym oraz ugrupowania związane z pogaństwem. Dzięki temu zwyczajowe dla pogaństwa rozważania na temat towarzyszących tym religiom wątków nacjonalistycznych i natywistycznych zyskują nowy wymiar. Z poziomu stereotypów i dyskursów autorzy monografii przenoszą dyskusję na pole ideologii i zagrożeń płynących z manipulacji wizerunkami germańskiego oraz słowiańskiego pogaństwa w bieżącej geopolityce światowej. Co ważne, działa krytyki nie są tutaj wytoczone przeciwko samemu pogaństwu, tę sprawę redaktorzy stawiają jasno. Niebezpieczeństwo widzą oni w łatwości przypisywania pogaństwu i sympatykom tych religii idei nacjonalistycznych, ksenofobicznych, natywistycznych. Monografia nie obejmuje więc refleksji na temat ewentualnych praktyk ekskluzywistycznych w ramach współczesnego germańskiego lub słowiańskiego pogaństwa, nie analizuje też szczegółowo procesów wewnętrznej ideologizacji fenomenu, traktując je raczej jako punkt wyjścia do dalszych rozważań. Konsekwentnie autorzy przyglądają się natomiast wykorzystaniu idei przypisywanych pogaństwu w przestrzeniach politycznych poza praktyką religijną.

Rozważania nad ideami natywistycznymi i nacjonalistycznymi identyfikowanymi z ruchami pogańskimi zostały w monografii zinterpretowane w perspektywie bezpieczeństwa narodowego oraz zagrożeń dla niego. Podstawowym tłem refleksji jest globalny rozwój radykalnych ideologii prawicowych. Redaktorzy założyli, że wiele z nich jest podsycanych narracjami wyrastającymi z germańskiego lub słowiańskiego pogaństwa. Co więcej, wpływają one na postawy etyczne, radykalizację poglądów, a w konsekwencji także na zachowania i działania. Autorzy wskazują nie tylko

na potencjalne obszary zagrożeń, ale też identyfikują konkretne grupy, które mogą służyć jako platformy krzewiące ekstremizmy.

Monografia została podzielona na trzy części. Pierwsza jest poświęcona zmianom we współczesnym pogaństwie właśnie pod kątem ich relacji z radykalnymi ideologiami. Co ważne, rozważania te, choć sięgają do treści historycznych, dotyczą aktualnej sytuacji geopolitycznej – świata, który jest definiowany m.in. przez rosyjską wojnę w Ukrainie i kryzys postpandemiczny (pandemia COVID-19). W tej części dwa teksty: autorstwa Jennifer Snook oraz Richarda Blacketta i Denise Vast, skupiają się na przemianach we współczesnym pogaństwie anglosaskim, tzw. *Heathenry*, wywołanych przez bieżące wydarzenia polityczne. Pierwszy z nich przedstawia perspektywę akademicką, drugi wewnętrzną, osób związanych z ruchem pogańskim. Transformacjom omawianego fenomenu poświęcone są także rozdziały Oksany Smorzhevskiej i Mariusz Filipa dotyczące odpowiednio pogaństwa ukraińskiego oraz polskiego. W tej części książki zostały zamieszczone także dwa teksty pokazujące konkretne pola manipulacji treściami identyfikowanymi jako pogańskie. W rozdziale Mirosława Vrzala są to związki ze światem muzyki metalowej, Angie Padilla analizuje zaś sposoby użytkowania, ale i nadużywania znaków runicznych jako symboli promujących wykluczenie i prawicowe radykalizmy. Tę część monografii zamyka podsumowanie autorstwa redaktorów na temat przemian w pogaństwie słowiańskim w państwach postsowieckich. Wskazują zagrożenia płynące z ugruntowanych ideologii nacjonalistycznych oraz rasowych powiązanych z pogaństwem, a także ich rolę w trwającej rosyjskiej wojnie w Ukrainie.

Druga część monografii jest poświęcona już konkretnym zagrożeniom, które mogą być identyfikowane z ruchami pogańskimi. To zbiór siedmiu rozdziałów przedstawiających angażowanie treści pogańskich w działania radykalizujące, konkretne nacjonalistyczne polityki, ale też uwikłanie współczesnego pogaństwa w konflikty zbrojne. Tę część otwiera dość ogólny tekst Adriena Nonjona o obecności etosu pogańskiego wojownika w ukraińskich formacjach militarnych przeciwstawiających się rosyjskiej napaści. Dalej jednak Taras Tarasiuk komplikuje obraz politycznych konotacji ukraińskiego pogaństwa na przykładzie *Ridnovirstva* – rodzimej wiary w słowiańskie bóstwa znane na terytoriach Ukrainy – oraz jego związków z rosyjskimi ugrupowaniami, wskazując na niebezpieczeństwo szerzenia prorosyjskiej propagandy także w ramach pozornie neutralnych haseł słowiańskiej wspólnotowości. W podobnym duchu utrzymany jest rozdział Jakuba Ludvika i Pavola Kosnáča o ruchu AllatRa, globalnej organizacji z siedzibami w Ukrainie i Federacji Rosyjskiej, a także innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej, pozornie działającej na rzecz wsparcia klimatu, a w praktyce dezinformującej m.in. przez pansłowiańskie odwołania. O wykorzystaniu odwołań do słowiańskiego pogaństwa w radykalnej polityce prawicowej pisze również na przykładzie rosyjskiego pogaństwa Victoria Hudson. Z kolei sposoby przywłaszczenia symboliki przedchrześcijańskiej w dyskursie radykalnej prawicy opisują Saga Rosenström oraz Barbora Žiačková, skupiając się na manipulacji dziedzictwem wikingów. Richard McDonald przedstawia natomiast powstawanie ekskluzywistycznych, radykalnych wspólnot więźniów w zakładach

karnych Anglii i Walii, które opierają się na odwołaniach do germańskiego pogaństwa. Uzupełnieniem tej części monografii jest rozdział Andrew Pardey'ego o praktycznym wymiarze kontrterroryzmu i konieczności rozpoznawania wykorzystania treści przedchrześcijańskich w radykalnej polityce czy dezinformacji.

Trzecia część książki jest poświęcona rozwiązaniom mogącym równoważyć negatywny obraz ekskluzywistycznego, nacjonalistycznego pogaństwa i kierunkom rozwoju, które sprawiłyby, że to zjawisko byłoby mniej podatne na manipulację. Joseph Stanley Hopkins zastanawia się, czy obecne w czasach przedchrześcijańskich czczenie gai i drzew mogłoby zakorzenić się w radykalnych ugrupowaniach inspirowanych się germańskim pogaństwem. Hrafsunna Ross na przykładzie współczesnych zastosowań islandzkich „słupów pogrody (klątwy)” (*níðstöng*) rozważa potencjał krytycznego wykorzystania symboli przedchrześcijańskich, by odwrócić ich negatywne konotacje. Przemodelowanie postrzegania pogaństwa może skutkować też transferem kulturowym. Santiago David Gutiérrez przygląda się więc germańskiemu pogaństwu w Ameryce Łacińskiej i śledzi, jakie jego negatywne aspekty zostają, jakie pojawiają się nowe, a jakie zanikają wskutek przeniesienia na nowy grunt. Wyjście z patowej sytuacji manipulowania treściami pogańskimi do celów radykalnej polityki według Natalii Lee mogłoby stanowić nadążanie za najnowszą refleksją o człowieku, na przykład przyjęcie pewnych koncepcji transhumanistycznych, choćby rozumienia duszy. Na tle tych dość abstrakcyjnych rozdziałów wyróżniają się dwa pokazujące zmiany zachodzące w samych ruchach pogańskich, mogące stanowić wewnętrzną odpowiedź na przełamanie negatywnych skojarzeń z tymi ugrupowaniami. Maryna Liuta opisuje zarówno słowiańskie, jak i germańskie typy pogaństwa w Ukrainie i przywołuje postawy kobiet – członkiń tych ugrupowań – wskazując na ich siłę, indywidualne ścieżki, które splatają się, pozwalając ukraińskiemu pogaństwu dawać opór wobec rosyjskiej opresji. Z kolei Piotr Grochowski podkreśla celowo wykształcane przez polskie rodzimowierstwo narzędzia inkluzywności, które miałyby, między innymi, pomóc zatrzeć historyczne powiązania pogaństwa w Polsce ze skrajnymi nacjonalizmami.

Proponowane w *Germanic and Slavic Paganisms* podejście do analizy pogaństwa przez pryzmat bezpieczeństwa i zagrożeń jest, zwłaszcza w obecnej sytuacji geopolitycznej, niemal koniecznym elementem studiów nad tymi ruchami – zarówno społecznościami religijnymi, jak i ugrupowaniami politycznymi czerpiącymi z symboliki przedchrześcijańskiej. Jednocześnie książka pokazuje, że wiele jeszcze jest do zrobienia, zwłaszcza w kontekście zapobiegania manipulacji treściami pogańskimi – w tym zakresie konieczne jest wypracowanie nowych podejść analitycznych, w monografii jedynie zarysowano możliwy obszar tych rozważań.

